

TARBIYACHINING INNOVATSION FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH SHARTLARI

Meʼliyeva L.

Qashqadaryo viloyati PʻYMOʻMM

Pedagogika, psixologiya va taʼlim menejmenti kafedrasi katta oʻqituvchisi

Tayanch soʻzlar: innovatsiya, tarbiyachi, muloqot, munosabat, pedagogik texnologiya.

Ключевые слова: инновации, педагог, общение, отношение, педагогические технологии.

Key words: innovation, teacher, communication, attitude, educational technologies.

Innovatsionlik pedagogik jarayonni ifodalab, nafaqat uning didaktik qurilmasiga, balki tarbiyachining ijtimoiy mohiyatli natijalari va ruhiy qiyofasiga ham taalluqlidir.

Innovatsionlik ochiqlikni, boshqalar fikrining tan olinishini bildiradi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning toʻqnashuvi va oʻzaro boyitilishi dinamikasida amalga oshishini koʻzda tutadi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bogʻliq. Unga tarbiyachining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan begʻaraz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida tarbiyachi oʻz bilim va ilmiy faoliyatini taʼminlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega boʻladi. Tarbiyachi faoliyatida oʻz-oʻzini faollashtirish, oʻz ijodkorligi, oʻz-oʻzini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa tarbiyachi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tugʻdirishdir.

Muloqotning yangi vaziyati - bu tarbiyachining oʻz mustaqillik mavqegini, dunyoga, pedagogik fan, oʻziga boʻlgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. Tarbiyachi oʻz nuqtai nazarlariga oʻralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi.

Bunday vaziyatlarda tarbiyachining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi.

Keyingi sharti - bu tarbiyachining madaniyat va muloqotga shayligi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usullarini echishni aniqlashga qaratilgandir. Tarbiyachi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi innovatsion faoliyat shartlaridan biridir. Yangi munosabatlar an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyati bu tarbiyachi va talabaning ijoddagi hamkorligidir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funktsiyalar bilan izohlanadi:

- kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
- me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
- kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
- dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
- o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish.

Demak, tarbiyachi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konseptsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida tarbiyachi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda tarbiyachining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;
- ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;
- pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan tarbiyachining munosabati xarakteri o'zgarishi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samadorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi

Yangilik pedagogik yangilik me'yori sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning

qo'llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, sub'ektiv darajalarini farqlaydilar.

Maqbullik me'yori tarbiyachi va talabning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi.

Natijalilik tarbiyachi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi.

Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va ob'ektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va kontseptsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi.

Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi.

V.A.Slastenin tadqiqotlarida tarbiyachining innovatsion faoliyatga bo'lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari belgilab berilgan. Unga quyidagi xislatlar taalluqli:

- shaxsning ijodiy-motivatsion yo'nalganligi. Bu - qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish; ijodiy yutuqlarga intilish; peshqadamlikka intilish; o'z kamolotiga intilish va boshqalar;
- kreativlik. Bu – hayolot (fantastlik), faraz; qoliplardan holi bo'lish, tavakkal qilish, tanqidiy fikrlash, baho bera olish qobiliyati, o'zicha mushohada yuritish, refleksiya;
- kasbiy faoliyatni baholash. Bu - ijodiy faoliyat metodologiyasini egallash qobiliyati; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash qobiliyati; mualliflik kontseptsiyasi faoliyat texnologiyasini yaratish qobiliyati, ziddiyatni ijodiy bartaraf qilish qobiliyati; ijodiy faoliyatda hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati va boshqalar;
- tarbiyachining individual qobiliyati. Bu - ijodiy faoliyat sur'ati; shaxsning ijodiy faoliyatdagi ish qobiliyati; qat'iyatlik, o'ziga ishonch; mas'uliyatlilik, halollik, haqiqatgo'ylik, o'zini tuta bilish va boshqalar.

Innovatsion faoliyat tadqiqotlari tarbiyachining innovatsion faoliyatga hozirligi me'yorlarini belgilashga imkon berdi (V.A. Slastenin):

- innovatsion faoliyatga bo'lgan zaruriyatni anglash;
- ijodiy faoliyatga jalb qilinishiga shaylik;
- shaxsiy maqsadlarni innovatsion faoliyat bilan moslashtirish;
- ijodiy muvaffaqiyatsizliklarni engishga shaylik;

- innovatsion faoliyatni ijro etish uchun texnologik shaylik darajasi;
- innovatsion faoliyatning kasbiy mustaqillikka ta'siri;
- kasbiy refleksiya bo'lgan qobiliyat.

Oliy maktabdagi innovatsiya jarayonlari xarakteri kiritilgan yangiliklar xususiyatlari, tarbiyachilarning kasbiy imkoniyatlari, yangilik kiritish tashabbuskorlari va ishtirokchilarining innovatsion faoliyatlari xususiyatlari bilan belgilanadi.

Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri-tarbiyachi shaxsidir. Tarbiyachi-novator sermahsul ijodiy shaxs bo'lishi, kreativlikni, keng qamrovli qiziqish va mashg'ullikni, ichki dunyosi boy, pedagogik yangiliklarga och bo'lishi lozim.

Tarbiyachini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

- yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;
- yangicha harakat qila olishga o'rgatish.

Innovatsion faoliyatni tashkil etishda talabalarning o'quv-bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega. Innovatsiya jarayonlari, ularning funktsiyalari, rivojlanish qonuniyatlari, mexanizmlari va uni amalga oshirish texnologiyalari, boshqarish tamoyillarining pedagogik asoslarini o'rganish oliy maktab o'quv jarayonini zamonaviy pedagogika hamda psixologiya fanlari yutuqlari asosida jahon standartlari darajasida tashkil etish imkonini beradi.

Maktabda innovatsiyalar masalasini muhokama etganda, tarbiya tizimlarida innovatsiyalar tashkil topishi to'g'risidagi masalalarni gapirib o'tmay bo'lmaydi. Lekin, buning uchun avval, tarbiyaviy tizimning ichki tushunchasini kiritamiz. Shundan keyin tarbiyaviy tizimni falsafiy va texnologik jihatlarida ko'rib chiqishda innovatsiyalar yuzaga kelishini o'rganamiz. Shunday qilib, pedagogikada "tarbiya" kategoriyasining bir vaqtda bir necha tushunchalari mavjud tarbiyani o'rganayotgan avlodga tarbiyani eng muhim ijtimoiy tajribalarni yetkazish bo'yicha maxsus tashkil etilgan jarayon sifatida tushunish, eng keng tarqalgan tushunchalardan hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, har qanday tarbiya jarayonining asosi, haqiqatda, o'qitish hisoblanadi, degan xulosaga kelish to'g'ri bo'ladi. Ushbu holatda tarbiya jarayoni didaktik vositalar bilan ko'rina boshlaydi.

Tarbiya tizimi tushunchasining o'zi esa - o'zining avtonomligi va ko'rib chiqish o'zligiga xosligini yo'qotadi va didaktika ichiga "tortib kiritilgan" bo'lib qoladi. Tarbiya jarayoni o'zining o'ziga xosligini "saqlab qolish" uchun "Tarbiya, tarbiya... tarbiya!" monografiya hammualliflari V.A. Carakovskiy, Novikova, Selivanova kabi mashhur estoniyalik pedagog va psixolog O. Yo. Laymcte taklif

etgan uning boshqa tushunchasidan foydalanadilar. Agarda tarbiya jarayonini “Laymste bo’yicha” qaraydigan bo’lsak, unda tarbiya tizimi didaktikadan iborat bo’lmaydi, balki bir tomondan psixologo- pedagogik, boshqa tomondan esa - ijtimoiy-pedagogik tizimdan iborat bo’ladi. Bu o’z navbatida tarbiya tizimi o’quvchilarga faqat didaktik sifatida emas (o’qituvchilar, darslar, darsliklar, uy vazifalari orqali), balki ijtimoiy omil sifatida ham, bolalarning atrof-muhitga jalb etilganligi orqali bam ta’sir ko’rsatadi; ota-onalar, o’qituvchilar va bolalar o’rtasida yuzaga keladigan munosabatlar orqali, har bir ta’lim muassasalarida tashkil topadigan ma’lum psixologik muhit orqali ta’sir ko’rsatadi. “Didaktik tizim” tushunchasi pedagogikada ancha qadimdan shakllangan.

Maktabning didaktik tizimi ta’lim tnaqsadlari, o’qish mazmuni, uni tashkil etishning metod va shakllari orqali ifodalanadi. Albatta, tarbiyaviy maqsadlar o’rganilayotgan material mazmuni, uni yetkazish shakli va metodlari kabilami belgilash orqali o’qitish jarayonida ham amalga oshiriladi. Lekin, tarbiyaning ikkinchi tushunchasi mantig’ida didaktik tizimning o’zi tarbiyaviy tizimning didaktik tizimida ishtirok etadi, ya’ni uning tizimi hisoblanadi. Ta’lim muassasining tarbiyaviy vazifasi birinchi navbatda, o’quvchilarda, o’zini shu dunyoda anglab yetish, boshqalar orasida o’z o’rnini topish bilan dunyoga, madaniyatga, atrof- muhitga qadriyatlarni shakllantirishdan iborat. Lekin, mana shu vazifani faqat o’qitish jarayonida amalga oshirib bo’lmaydi: u individual manfaatlarini qondirish bilan bog’liq dam olish doirasidagi o’yin, mehnat, ijodiy faoliyat bilan ham bog’liq. Shunday qilib, xususan tarbiya tizimi innovatsiyalarini o’rganish imkoniyati paydo bo’ladi. Uni yaratish va rivojlantirish jarayonida, har gal qator aniq masalalarni hal etish kerak bo’ladi: yuqorida nomlari keltirilgan mualliflar ulam ing beshtasini alohida urg’u bilan ko’rsatadilar:

1. Bolalarda dunyoning yaxlit va ilmiy asoslangan ko’rinishini shakllantirish.
2. Fuqarolik o’zini anglashni, vatani taqdiri uchun javobgarlikni shakllantirish.
3. Bolalarni umuminsoniy qadriyatlarga jalb etish, ular orasida mana shu qadriyatlarga mos bo’lgan xulqni shakllantirish.
4. O’sib kelayotgan kelajak avlodda, shaxs xususiyatlari sifatida prespektivlikni, ‘ijodkorlik’ni shakllantirish.
5. obrazni anglashni shakllantirish, o’zini amalga oshirishda bolaga yordam ko’rsatish. Albatta, bu masalalar ro’yxatini davom ettirish mumkin. Lekin har qanday holatda ham, mana shu vazifalarning o’zi yuqorida sanab o’tilgan tarbiyalash vazifalarining “alohidaligini” ko’rsatadi.

Yuqorida bayon etilgan didaktik qarashlarning turli jihatlarida innovatsiyalar yuzaga kelishi va shakllanishi imkoniyatlarini chuqur muhokama qilish kabi, ushbu masalada, tarbiya tizimini falsafiy va texnologik jihatlarda ko'rib chiqishda tarbiyaviy innovatsiyalarni qo'llab o'rganamiz. Tarbiya tizimini ko'rib chiqishning falsafiy jihati - tarbiyaning mazmun-maqсадlarini asoslashni, uni konkretlashtirish va tarbiyaning kerakli mazmuni bilan aloqasini asoslab berishni ko'zda tutadi. Biz avval aytganimizdek, bugungi kun qarashlari ostida, tarbiya tizimida ikki turlicha bo'lgan konseptual (ko'p jihatdan qarama-qarshi) yondashishlar mavjud.

Birinchi yondashish tarbiya - bu bola shaxsiga o'ziga xos mazmunga ega bo'lgan (falsafiy-pedagogik, g'oyaviy, psixologik-pedagogik, ma'naviy va boshqa), ijtimoiy belgilangan va maqsadga muvofiq ta'sir ko'rsatishga asoslanadi. Bunday tarbiya ma'lum shakllarda (frontal, guruhli, individual) va ma'lum metodlar bilan amalga oshiriladi. "Tarbiya ta'sir ko'rsatish sifatida" mana shu paradigmasida pedagog barcha choralar bilan samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga erishishi kerak. U (pedagog) o'zi beixtiyor, bolalar va ota-onalarning teng qimmatli ishtirokisiz, mana shu tizimda asosiy subyekt bo'lib qoladi, chunki bolalar "olib boruvchilar" rovida ishtirok etadilar. Va, albatta, tarbiyada teng huquqli sherik hisoblanmaydilar. Bu yerda bola "tarbiya predmeti" sifatida ishtirok etadi va bolaning faolligi sifatida subyektivlik to'g'risidagi murojaat har gal "kerakligini faol o'zlashtirish" yoki adaptiv faollik deb ataluvchi xususiyatga ega bo'ladi. Bu yondashish biz ilgari keltirib chiqargan ijtimoiylashtirish kategoriyasi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq, bunda biz tarixiy ishlab chiqilgan ijtimoiy qoidalarni, qadriyatlar, munosabatlar, ma'naviy va moddiy madaniyat bilan munosabat usullarning inson tomonidan o'zlashtirilishi jarayonini tushunamiz.

Umumiy qabul qilingan tip asosida aytadigan bo'lsak - bolani tarbiyalash (mana shu tushuntirilishda) - uni kattalar dunyosiga olib kirish uni umumiy qonunlar bo'yicha "birga kabi" yashashga o'rgatish demakdir. Shunday qilib, ijtimoiylashtirish insonning "adaptiv faollik" qobiliyatiga ega bo'lishini ko'zda tutadi va maqsadga muvofiq jarayonlar (o'qitish va tarbiyalash) maktabgacha, maktab, maxsus kasb-hunar muassasalarida hamda tasodifiy omillar (oilalar, ommaviy axborot vositalari, san'at bilan muloqat qilish) ta'siri ostida amalga oshiriladi. Bu ta'sir ko'rsatish tarbiya tizimi (yoki ijtimoiylashtirish) insonparvarlikka zid kabi baholanishi mumkin emas, chunki, u albatta, avtoretiv vositalar bilan amalga oshirilishi shart emas. Unda o'qituvchi va bolalar o'rtasida insonparvarlik munosabatlari mavjud bo'lishi, gumanitar qadriyatlar targ'ib qilinishi, guruhli va individual ijodkorlik elementlari tatbiq qilinishi mumkin.

Bundan tashqari, ta'sir ko'rsatishning tarbiya tizimi o'zi tarbiya jarayoniga demokratik qadriyatlar va qoidalar kiritishi kerak (atrof-hayotdagi o'zgarishlar ortidan): hayotni tashkil etish demokratik usullarini o'zlashtirish (bolalar hamjamiyatidan boshlab), boshqalarga nisbatan huquq va majburiyatlarini o'zlashtirishga amal qilish. Lekin, tarbiya bilan bog'liq bu yondashish, muhit bilan bog'liq bo'lib chiqmoqda, Chunki, bolaning xulqi va hayoti bu holatda to'laligicha tashqi kuchlar bilan belgilanadi. Va unda uning tanlovni amalga oshirish imkoniyati qolmaydi. Yetkazish kerak bo'lgan qandaydir tarbiyaviy mazmun, mana shu tarbiyaviy standartdan kelib chiquvchi ijtimoiy-pedagogik-nazariy, bularning barchasi bolaning ichki "xohlaym an" istagiga emas, balki tashqi "kerak" talabiga yo'naltirilgan metodlarni talab etadi. Shuning uchun ushbu tarbiyaviy tizim qandaydir jazo va majburlashlarsiz mavjud bo'lishi mumkin emas.

Adabiyotlar:

1. Е.Г. Новолодская "Методика преподавания предмета «Окружающий мир» в начальной школе" Учебно-методическое пособие 2016 г
2. Сурувикина С.А. Теоретико-методологические основы развития естественнонаучного мышления учащихся в процессе обучения физике //диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.02, Челябинск, 2006.
3. Шодиев Р.Д., Мухаммадиева М.М. Изучение окружающего мира учащимися начальных классов на основе гуманистической концепции развития личности.//Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. №2-3.2015.
4. Shodiyev R.D, Qosimova G.I. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Qarshi: Nasaf, 2021. – 130 b.

РЕЗЮМЕ

Maqolada tarbiyachining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liqligi va unga tarbiyachining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi haqida ma'lumot berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся сведения о том, что эффективная реализация инновационной деятельности педагога зависит от ряда условий, а обозначенной коммуникацией педагога является неразборчивое отношение к противоположным мнениям, готовность к выражению признания рациональной ситуации в различные ситуации.

SUMMARY

The article provides information that the effective implementation of a teacher's innovative activities depends on a number of conditions, and the teacher's designated communication is an indiscriminate attitude towards opposing opinions, a readiness to express recognition of a rational situation in various situations.